

Jaarverslag 2003

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Colofon

Het Jaarverslag 2003 kwam tot stand dankzij de inzet van vele ROB-medewerkers, die teksten schreven, gegevens aanleverden en/of meedachten over vorm en inhoud.

Coördinatie: F. Vos
Samenstelling en eindredactie: F. ter Schegget
Vormgeving en opmaak: E. van As
Druk: PlantijnCasparie Eindhoven

illustratie blz. 6: F.J. Weijs
illustratie blz. 7: RAAP Archeologisch Adviesbureau
foto blz. 13: Bert Verhoeff, Hollandse Hoogte
foto blz. 16: B. Bonkestoter, gemeente Dinkelland
illustratie blz. 24: Wissing Stedebouw en ruimtelijke vormgeving bv, Barendrecht
foto blz. 29: Frits Falkenhagen
Overige foto's en illustraties: ROB

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort

Telefoon: 033 422 77 77
Fax: 033 422 77 99
E-mail: info@archis.nl
Website: www.archis.nl

Jaarverslag 2003

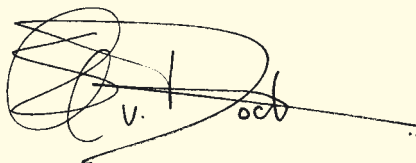
In dit jaarverslag presenteert de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek hoe hij zich, namens de Minister van OCW, in 2003 heeft ingezet voor de archeologische monumentenzorg. Deze presentatie op hoofdlijnen wordt verhelderd met voorbeelden uit de dagelijkse praktijk. Zo kunt u in dit jaarverslag lezen over onze reguliere activiteiten, zoals de wettelijke bescherming van zeer waardevolle archeologische monumenten, en over enkele in het oog springende projecten zoals de berging van het schip 'De Meern 1', de instelling van de beschermende hydrologische zone voor het werelderfgoed monument Schokland en de totstandkoming van de ROB-programma's 'Kennis voor Beleid'. De brede opzet van deze programma's, waarin inhoudelijke kennis en beleidsmatige vragen worden samengebracht, is ingegeven door de reorganisatie van 2002. De resultaten van deze programma's krijgen een plaats in het beleid rond de archeologische monumentenzorg en in de uitvoering daarvan. De producten zullen het werk van gemeenten en provincies ondersteunen.

De samenwerking met derden – bijvoorbeeld met Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer – leidde in 2003 tot de voorbereiding van een aantal samenwerkingsovereenkomsten dan wel tot de vernieuwing daarvan. Dat laatste wordt onder meer ingegeven door de nieuwe 'Wet op de archeologische monumentenzorg'. De Europese achtergrond van deze wetgeving is een van de factoren achter de versterking van ons internationale netwerk in 2003.

In het verslagjaar ging de aandacht ook uit naar de mogelijkheden om tot een veel nauwere samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te komen. Een haalbaarheidsonderzoek naar de samenvoeging tussen beide diensten werd uitgevoerd. Inmiddels is begin 2004 een positief besluit gevallen. Op het moment van schrijven wordt met veel enthousiasme energie gestoken in het gestalte geven aan een nieuwe erfgoeddienst. Een bundeling van krachten van twee unieke rijksdiensten zal het in de toekomst mogelijk maken de culturele factor in de samenleving met nog meer elan en kracht vorm te geven.

Al met al zijn in 2003 vele en veel verschillende zaken aangepakt. Hierover kunt u lezen in deze uitgave én in nog veel ruimere en meer gedetailleerde mate in het supplement op internet (www.archis.nl/jaarverslag.htm). Ik hoop dat dit jaarverslag u in hoge mate boeit.

Amersfoort, juni 2004

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'S. van Dockum', with a long horizontal line extending to the right.

Saskia van Dockum
Waarnemend directeur ROB

**Geef de toekomst
een verleden**

De Nederlandse bodem herbergt getuigenissen uit een ver verleden. Meestal zijn deze volledig onttrokken aan de menselijke waarneming, soms zijn ze zichtbaar voor het blote oog. Al deze sporen vormen samen het bodemarchief van Nederland, de belangrijkste bron van onze ongeschreven geschiedenis.

Waardevol bodemarchief

Met elke ingreep in de bodem staat de kennis van ons collectieve verleden op het spel, van wat Nederland tot Nederland maakt. Namens de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) is de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) in ons land de vormgever van de zorg voor het archeologisch erfgoed. De missie van de ROB luidt: geef de toekomst een verleden.

Gelukkig staat de ROB er niet alleen voor. De zorg voor het archeologisch erfgoed is de gedeelde verantwoordelijkheid van iedereen die de bodem verstoort. Met hen werkt de ROB samen, vanuit zijn positie als uitvoerder van de Monumentenwet en als kenniscentrum op het gebied van de archeologische monumentenzorg (AMZ).

INRICHTING HYDROLOGISCHE ZONE SCHOKLAND VOOR BESCHERMING ARCHEOLOGISCHE WAARDEN EN NATUURONTWIKKELING

Opmachtgever	Het Flevo-landschap namens stuurgroep Schokland				
Voortbreiding Directie en toezicht	Waterschap Zuiderzeeland				
Ontwerp	Kees Hund T&L Architect				
Realisatie		Oosterhuis te Nijeveen	Subsidierende partijen		Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij
		Van den Hul & Peters te Kampen			Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen
		KWTronic te Biddinghuizen			Nationale postcode Loterij
		Flygt B.V. te Dordrecht			Gemeente Noordoostpolder
					Waterschap Zuiderzeeland
					Het Flevo-landschap
					Provincie Flevoland

Kwetsbaar bodemarchief

In oktober 2003 kwam in Bocholtz een Romeins graf binnen het bereik van een ploegijzer. Dankzij de attente reactie van terreineigenaar Wiel Hupperetz werden de grafkuil en een askist (de 'sarcofaag' van Bocholtz) veiliggesteld. Bewaren in situ was onmogelijk en de opgraving bracht een van de rijkste Romeinse vondsten in Nederland aan het licht. Hieronder bevonden zich een zeldzaam (goden) buste-balsamarium en een bronzen strigilis. (Een balsamarium is een badoliecontainer, een strigilis is een werktuig dat in badgebouwen gebruikt werd. Voor het hete stoombad, werd men ingesmeerd met olie. Na het stomen werd met de strigilis het vuil en zweet van het lichaam geschrapt.) Verder werden kruiken, een steelpan, een olielampje, een glazen zeshoekige fles, zeer veel glasfragmenten en een ijzeren klapstoeltje aangetroffen (meer informatie over Bocholtz staat op www.archis.nl onder 'Projecten').

Het bodemarchief is kwetsbaar. Zeker in een land dat talloze omvangrijke activiteiten op het gebied van de ruimtelijke ordening kent, raken archeologische waarden tot op grote diepte bedreigd. Extra kwetsbaar zijn archeologische monumenten die dicht onder de oppervlakte liggen. Alleen al het gewone gebruik van de bodem leidt elke dag opnieuw tot de erosie van de dunne bovenlaag die daarmee zijn beschermende functie verliest.

Niet spitten, maar laten zitten

Archeologisch erfgoed kan overal in de bodem worden aangetroffen. De ROB wil het verleden bewaren voor de toekomst. Dan kunnen volgende generaties met nieuwe vragen en technieken meer én andere kennis ontlokken aan het ongeschonden verleden. Tot die tijd moeten we er dus voor zorgen dat de bodemschatten behouden blijven. Behoud in de bodem kan gerealiseerd worden door archeologisch erfgoed tot monument te verklaren. Of door het in te passen en een functie te geven in de ruimtelijke ordening.

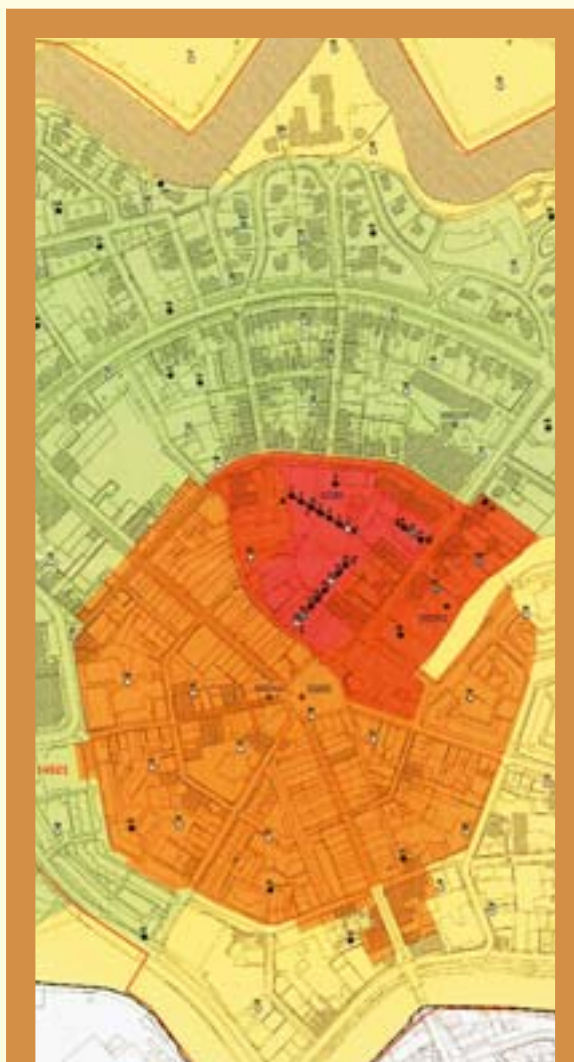
In de bodem van Almere bevinden zich nog zestien scheepswrakken. Na waardering en selectie zijn elf daarvan in december 2003 vanwege hun grote informatieve waarde door de Staatssecretaris van OCW aangewezen als rijksmonument. Hierdoor genieten nu verschillende soorten vracht- en vissersschepen wettelijke bescherming. Al eerder waren deze schepen fysiek beschermd door het aanbrengen van een plastic foliescherm waardoor de grondwaterstand ter plaatse is verhoogd. De vaartuigen zijn gezonken in de toenmalige Zuiderzee; ze dateren uit de periode van de 15e t/m de 20e eeuw. De druk op de beschikbare ruimte van de gemeente Almere is hoog. In goed overleg wordt ernaar gestreefd de scheepswrakken al in de ontwerpfase van de nieuwbouwlocaties optimaal in te passen.

Een origineel verleden

Bewoners van ons land moeten ook in de toekomst over een origineel verleden kunnen beschikken. De ROB ontwikkelt hiervoor specifieke kennis en instrumenten die andere betrokken partijen helpen bij het nemen van weloverwogen beslissingen rond het behoud van archeologisch erfgoed in en ex situ.

In 2003 werd de uitkomst aangeboden van een onderzoek in Voorne-Putten naar de mogelijkheden om de degradatie in 'natte gebieden' tegen te gaan. Het onderzoek maakte deel uit van een reeks van regioprojecten in Engeland, Frankrijk, België en Nederland in het kader van het Europese Planarch project. Onderzoeken als 'Voorne-Putten' vormen de basis voor een beleid dat duurzaam behoud van ons archeologisch erfgoed dichterbij brengt.

De informatie op een archeologische waarde- en verwachtingenkaart kan door gemeenten worden benut bij besluitvorming. De gemeente Coevorden heeft in 2003 een dergelijke kaart opgesteld voor de oude vestingstad. Daarop zijn tevens andere cultuurhistorische waarden aangegeven. Verschillende lokale organisaties waren betrokken bij de totstandkoming van de kaart. De kaart en de bijbehorende rapportage zijn vervaardigd door RAAP Archeologisch Adviesbureau.

Niet zonder archeologie

Wie nu binnen de ruimtelijke ordening van Nederland iets wil ondernemen, kan inmiddels niet meer om 'de' archeologie heen. De aanstaande 'Wet op de archeologische monumentenzorg' (zie p. 14) én een goede traditie die de afgelopen jaren binnen de archeologische monumentenzorg werd opgebouwd, vormen hiervoor de basis. Ondanks de inzet en de goede bedoelingen van alle betrokken partijen, blijkt het effect van menselijk ingrijpen niet altijd te voorzien.

Geef de toekomst een verleden

Werkzaamheden voor de Utrechtse nieuwbouwwijk Leidsche Rijn tastten de conserverende werking van de bodem aan. Dit leidde tot het opgraven van twee Romeinse schepen in Woerden en De Meern. Het reusachtige vaartuig 'De Meern 1' werd op 19 juni 2003 tijdens een mega-operatie in zijn geheel naar de ROB-vestiging in Lelystad vervoerd. Daar wordt het geconserveerd en verder onderzocht. Het schip en de aan boord aangetroffen gebruiksvoorwerpen zijn in het 'open depot' Lelystad tentoongesteld (meer informatie over De Meern staat op www.archis.nl onder 'Projecten').

Draagvlak AMZ

Opzienbarende archeologische projecten, zoals de opgravingen van de Romeinse schepen in Woerden en De Meern, kregen veel aandacht van media en publiek. Dergelijke aandacht heeft een positief effect op het draagvlak voor de archeologische monumentenzorg. Bovendien gaf dit de ROB een extra gelegenheid om zijn missie, visie en strategie breed uit te dragen.

Plaats en functie van de ROB binnen de archeologische monumentenzorg veranderden sterk in de afgelopen jaren. Medio 2002 rondde de ROB een reorganisatie af en daarmee ontstonden ruimte en noodzaak om vanaf dat moment de nieuwe missie, visie en strategie nadrukkelijk voor het voetlicht te brengen. Natuurlijk ging dit binnen de eigen organisatie van start, met bijeenkomsten en de uitgave van het nodige achtergrondmateriaal. Begin 2003 verschenen voor intern gebruik de twee delen die samen het Jaarplan 2003 vormden. Vervolgens kwam de externe communicatie aan bod.

Het communicatieproces kreeg extra vaart doordat de organisatie meer dan voorheen mogelijkheden zocht en benutte om zich te profileren. Tijdens een groot aantal voordrachten, lezingen en andere optredens was er binnen en buiten de muren van de ROB stelselmatig ruimte voor een corporate bijdrage. Als ondersteunende communicatiemiddelen voor extern gebruik kwamen ter beschikking: het Jaarverslag 2002, de vernieuwde ROB-website www.archis.nl, de corporate folder, de ROB-film, een kleurrijke boekenlegger en een grote presentatiewand.

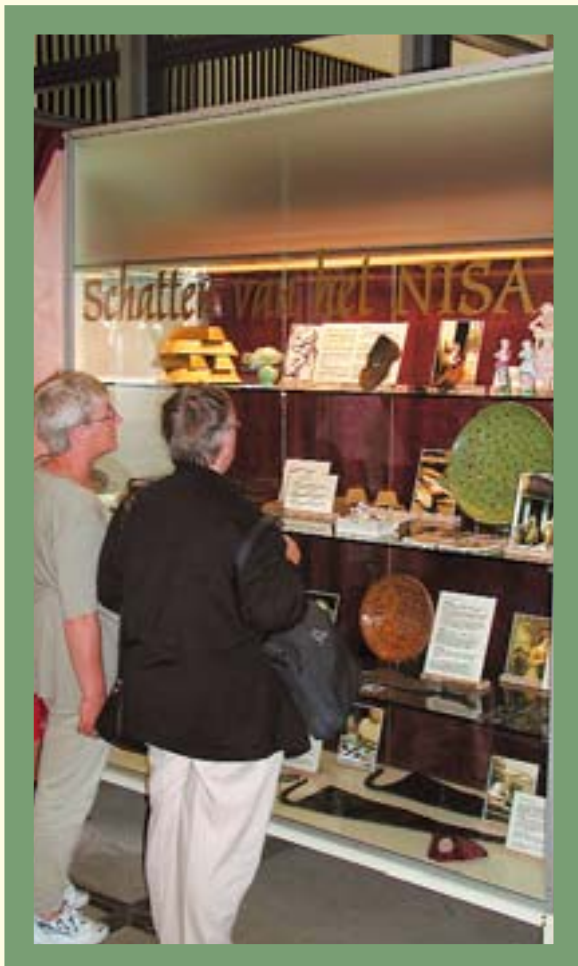

Informatie aan publiek

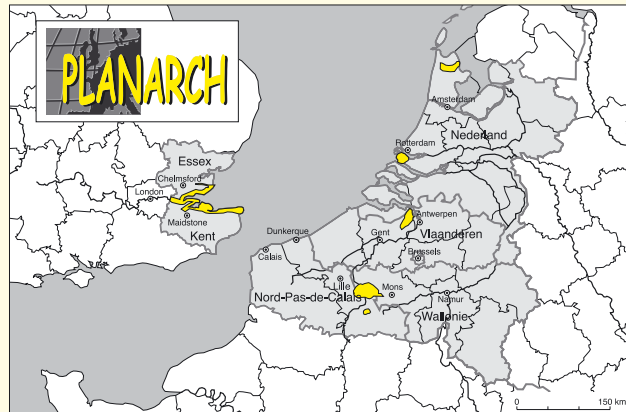

De ROB heeft eigenlijk niet als taak het publiek rechtstreeks te informeren. Die opdracht ligt immers bij andere partijen. Tegelijkertijd kan de rijksdienst niet voorbijgaan aan de grote algemene belangstelling voor de archeologie. Daarom heeft de ROB in 2003 – al dan niet samen met anderen – regelmatig contact gezocht met de landelijke pers, vooral bij bijzondere beschermings- en opgravingsactiviteiten.

De publiekstaak van het ROB/NISA, het Nederlands instituut voor scheeps- en onderwaterarcheologie, vormt een verhaal apart. Sinds 1992 heeft de ROB de organisatorische zorg en de financiële verplichting voor behoud, beheer en publieke ontsluiting van het Nationaal Scheepsarcheologisch Depot in Lelystad, zonder dat dit tot de kerntaken van de ROB behoort. Momenteel wordt onderzoek gedaan naar de mogelijke verzelfstandiging van de publieke activiteiten in Lelystad.

Het NISA-gebouw is open voor bezoekers om een kijkje te nemen in het depot en bij de diverse tentoonstellingen. Om bezoekers nog meer te kunnen informeren, werkt het NISA samen met de Bataviawerf (gezamenlijk vormen NISA en Bataviawerf het Nationaal Scheepshistorisch Centrum). Een deel van de NISA-collectie zal via internet worden ontsloten op de site www.geheugenvannederland.nl. Op deze site is ook de onderwijsapplicatie te vinden, die het NISA ontwikkelde over de ondergang van de 19e-eeuwse tjalk 'De Zeehond'.

Grenzeloos

Onze huidige landsgrenzen zijn 'jong'. Daarom houdt de belangstelling van de Nederlandse archeologie niet op bij Delfzijl, Vaals of Cadzand. Ons bodemarchief is onderdeel van een Europees cultuurhistorisch landschap. Om die reden is de ROB onderdeel van een internationaal netwerk en bekleedt de dienst verschillende functies in organisaties zoals het *Europae Archaeologiae Consilium* (EAC) en het *International Training Committee* van de *International Council on Monuments and Sites* (ICOMOS-CIF). In het Europese Planarch-project werkten archeologen en planologen uit Nederland, België, Frankrijk en Engeland samen. Op deze manier kun je veel van elkaar opsteken, en samen bereik je meer.

De *limes*, de noordgrens van het Romeinse rijk, is Europees cultuurhistorisch erfgoed. Deze rijksgrens verbond Zwarte Zee, Noordzee en Atlantische met elkaar. Nog steeds zijn de sporen van dit kilometerslange stelsel zichtbaar. De laatste jaren neemt onze kennis van de Romeinse aanwezigheid in Nederland sterk toe. Het aantal bouwwerkzaamheden in het gebied van de *limes* groeit, evenals de aandacht voor de archeologie hierbij.

Malta

Nieuwe wet

In 2005 treedt de 'Wet op de archeologische monumentenzorg' in werking. Met deze wet wordt het Verdrag van Malta geïmplementeerd. Dat verdrag werd in 1992 ondertekend door Nederland – en de andere leden van de Raad voor Europa – om het Europees archeologisch erfgoed beter te beschermen, en dan het liefst in de bodem. Op 23 oktober 2003 is het wetsvoorstel aangeboden aan de Tweede Kamer.

Met het vormgeven van de Malta-beginselen is niet gewacht op de nieuwe wet. Diverse overheden gebruiken bestaande instrumenten – zoals bestemmingsplannen, milieu-effectrapportages, grondexploitatie en ontgrondingsvergunningen – om de archeologie te beschermen. Het wetsvoorstel sluit aan bij deze situatie. In feite wil het wetsvoorstel de bestaande instrumenten nog beter geschikt te maken voor het beschermen van archeologische waarden. Een groot voordeel van deze geleidelijke gang van zaken is dat bij invoering van de nieuwe wet niet een compleet nieuwe situatie ontstaat. Het is meer zo dat de bestaande praktijk een duwtje in de rug krijgt en tegelijk minder vrijblijvend wordt.

Het Verdrag van Malta en de nieuwe wet hebben gevolgen voor de taken die de ROB, namens de Minister van OCW, uitvoert. Dit zijn taken zoals kwaliteitsborging bij onderzoek, de adviesrol bij planvorming en de zogenoemde informatieplicht.

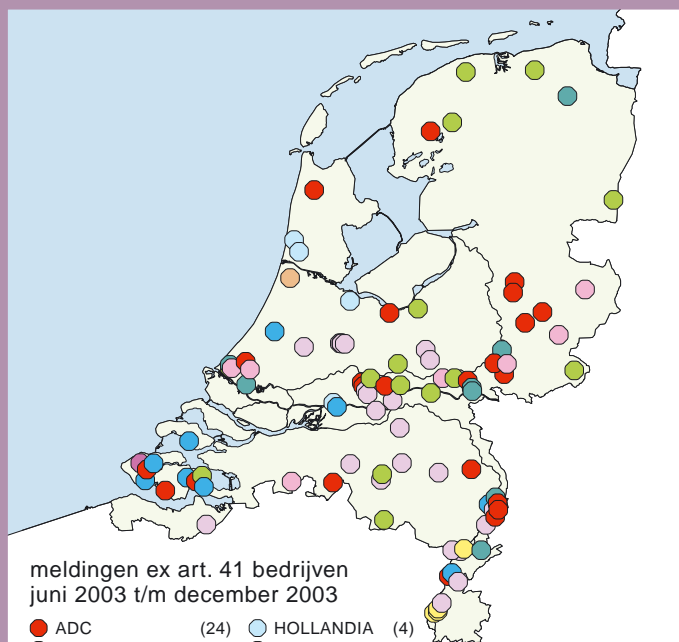

De ROB staat garant voor de kwaliteitsborging van het uitvoerende onderzoek. Uitgangspunt is het onderzoek vraaggestuurd te maken ('wat willen we weten over het verleden?') en dienstbaar aan het proces van de archeologische monumentenzorg.

Commerciële partijen kunnen gravend onderzoek uitvoeren onder de opgravingsvergunning van de ROB. Aan het werken onder die vergunning is een aantal eisen verbonden, zoals het doen van een melding bij aanvang en einde van een opgraving (volgens artikel 41 van de Monumentenwet) en het werken met een Programma van Eisen (PvE). Een PvE is een document waarin de inhoudelijke doelstellingen van het archeologisch onderzoek zijn geformuleerd. De ROB dient over het PvE te beschikken.

Kwaliteitsborging

In 2003 is een protocol opgesteld voor de wijze waarop de dienst omgaat met PvE's. Bedrijven die nalatig zijn met het doen van artikel 41-meldingen, worden gevraagd alsnog aan de verplichtingen te voldoen. Daar waar in het begin de bedrijven maar zeer ten dele voldeden, is er sinds 2003 sprake van een zeer bevredigende situatie. In 2003 is een begin gemaakt met het 'monitoren' van de inhoudelijke kwaliteit van de PvE's. In 2004 zal dit systeem worden vervolmaakt en operationeel worden.

Adviesrol

'Malta' maakte het noodzakelijk de (advies)rol van de ROB in planvormingstrajecten te herijken. Het streven is om archeologische belangen zo vroeg mogelijk en zo volwaardig mogelijk te betrekken bij ruimtelijke ontwikkelingen. Daarom is het van belang te weten hoe groot de kans is om bij de uitvoering van plannen op archeologische resten te stuiten. Dat staat aangegeven op de 'Indicatieve Kaart Archeologische Waarden' (IKAW). Om betrokken te blijven bij de ruimtelijke plannen in Nederland onderhoudt de ROB een netwerk aan contacten: rijksvertegenwoordigersoverleggen (RVO's), Provinciale Planologische Commissies (PPC's), VROM-inspecties en uiteraard is er contact met de RDMZ.

Twee belangrijke documenten voor de uitvoering van het archeologiebeleid zijn de *Leidraad Ruimtelijke Ordening* en het rapport *Archeologie en Bestemmingsplannen*. De in 2003 geactualiseerde Leidraad beschrijft beleid, wet- en regelgeving en prioriteiten op het gebied van de ruimtelijke ordening en de werkprocessen binnen de ROB. Het rapport *Archeologie en Bestemmingsplannen* verscheen in 2003 en biedt een juridisch-planologische gereedschapskist voor diegenen die bestemmingsplannen opstellen en daarin archeologische waarden opnemen. Rapport en *Leidraad* dragen bij aan een strategische, gestructureerde en geïntegreerde advisering in de geest van 'Malta'.

Op grond van het ontwerp-bestemmingsplan van de gemeente Dinkelland zou de Deurninger es met woningen worden bebouwd. Na advies van o.a. de ROB via de Provinciale Planologische Commissie Gelderland heeft de gemeente alsnog archeologisch onderzoek verricht. De woningbouwplannen zijn, rekening houdend met archeologie en landschap, aangepast.

Alle meldingen
in Archis.

De ROB wil dat de kennis over het archeologisch erfgoed ter beschikking staat voor iedereen die betrokken is bij de monumentenzorg. Het beschikbaar stellen van kennis wordt onder andere bereikt door verschillende bestanden met cultuurhistorische informatie te koppelen en via een kennisinfrastructuur toegankelijk te maken. Zo neemt de ROB deel aan de 'KennisInfrastructuur CultuurHistorie' (KICH).

De ambitie van dit programma is om (in principe alle) cultuurhistorische informatie beschikbaar te maken via internet. Daarvoor wordt een infrastructuur gebouwd die naar alle informatie loopt en deze kan koppelen. Het gaat hierbij om allerlei vormen van informatie: kaarten, documenten, afbeeldingen, wettelijke en juridische status, etc.

Informatieplicht

Het melden van 'monumentwaardige zaken' aan de ROB is wettelijk verplicht. Deze informatie legt de ROB vast in het archeologisch informatiesysteem Archis. Dit systeem verwerkt alle meldingen, vormt het om tot bruikbare informatie en stelt het weer beschikbaar. Om de groeiende stroom informatie (artikel 41-meldingen, rapporten, vondstmeldingen, etc.) efficiënt te verwerken, is in 2003 een Archismeldpunt ingesteld (archismeldpunt@archis.nl is operationeel sinds 1 januari 2004).

Archis, of eigenlijk opvolger Archis2 (sinds juli 2002), is een internet-architectuur waarmee de ROB en zijn klanten eenvoudig uit de voeten kunnen. De informatie wordt geregistreerd aan de bron: door gemeenten met een eigen archeologische dienst, archeologische bedrijven, provinciaal archeologen, provinciale depots en universiteiten met een archeologieopleiding. Behalve informatie toevoegen, kunnen de partners natuurlijk ook het systeem raadplegen. Archis levert dan een snel overzicht van gebieden waar eerder onderzoek is verricht, door wie, en wat de bevindingen waren.

Toezicht

Toezicht is een van de kerntaken van de ROB. Toezicht wordt hierbij niet in de eerste plaats gezien als handhaving van monumentwettelijke taken (hoewel dit wel degelijk aan de orde is bij overtredingen op beschermde monumenten). De Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA) is de eerste verantwoordelijke voor deze handhaving. Toezicht zoals door de ROB bedoeld, komt vooral tot uitdrukking in het toetsen van beleid, het signaleren van ontwikkelingen, begeleiding bij grote infrastructurele projecten en het beoordelen van (de kwaliteit van) Programma's van Eisen voor archeologisch veldwerk.

Een belangrijk instrument bij het toetsen van beleid is de Archeologiebalans. De eerste balans verscheen in 2002. In 2003 zijn de voorbereidingen gestart voor de volgende versie, de Archeologiebalans 2006, en verschenen een webversie en een evaluatie van de editie 2002. Met onder meer vertegenwoordigers van het Ruimtelijk Planbureau (RPB) en het Natuurplanbureau is gekeken naar het nut en de bruikbaarheid in relatie tot andere balansen en verkenningen.

A photograph of a forest floor. The ground is covered with a thick layer of fallen, brown and orange leaves. Several tree trunks are visible, some of which are heavily covered in bright green moss. The lighting is soft, suggesting a shaded forest environment. The text "Kennis voor beleid" is overlaid in white on the upper right portion of the image.

Kennis voor beleid

Drie programma's

In 2003 gingen onder de noemer 'Kennis voor beleid' drie programma's van start. Beleid moet namelijk worden gevoed door kennis. Deze visie, geformuleerd tijdens de reorganisatie van 2002, is in 2003 vormgegeven door vraaggestuurde programma's te ontwikkelen. De drie programma's zijn:

- 1 Voorraad Archeologie**
naar een representatief monumentenbestand
- 2 Archeologie en Landschap**
naar een succesvolle integratie van cultuurhistorische waarden in de ruimtelijke ordening
- 3 Degradatie Bodemarchief**
naar een effectief instandhoudingbeleid

Het doel van elk programma is weergegeven in de subtitel (cursief). Programma 1 is vooral gericht op waardering en selectie van te beschermen monumenten.

Programma 2 is gefocust op wat daarna komt: de daadwerkelijke bescherming en inpassing in de ruimtelijke ordening vanuit een geïntegreerd landschappelijke benadering.

Programma 3 moet de kennis leveren waarmee wat nu behouden wordt, ook op langere termijn behouden blijft en niet alsnog verdwijnt door sluipende erosie en andere processen.

Met de programma's geeft de ROB zijn rol als kenniscentrum voor de archeologische monumentenzorg verder vorm: anderen passende kennis en instrumenten bieden om gezamenlijk de toekomst een verleden te geven.

Integrale sturing

De programma's zijn ROB-breed van opzet, zodat optimaal gebruik wordt gemaakt van de kennis en expertise van de verschillende onderdelen van de dienst. Alle geledingen en disciplines zijn betrokken bij de totstandkoming en uitwerking van 'Kennis voor beleid'. Dit sluit aan bij de opdracht die de ROB zich bij aanvang van het verslagjaar stelde om te werken volgens het principe van integrale sturing.

In 2003 werd voor het eerst volgens dit principe gewerkt. Qua opzet en werkwijze betekende dit een wezenlijke omslag in de benadering van het werk. Een novum was de invoering van het tijdschrijven. Het proefdraaien met tijdschrijven binnen de ROB-programma's leverde een betrouwbaar beeld van de geïnvesteerde uren. Vandaar het besluit om vanaf januari 2004 integraal tijd te schrijven binnen de hele dienst op alle activiteiten.

Bij integrale sturing zijn de sector- en afdelingshoofden verantwoordelijk voor de dagelijkse managementaspecten, waarbij de sector Bedrijfsvoering adviseert en faciliteert. Belangrijk is helderheid over de doelen die de organisatie nastreeft, en duidelijkheid bij de werknemers over wat ieders bijdrage aan het totaal is. Het werk van de rijksdienst is zodoende in 2003 vastgelegd in een beperkt aantal (hoofd)resultaatgebieden. De inzet van medewerkers en budget is vervolgens daaraan gerelateerd. Daarmee is ook een duidelijk kader gegeven voor rapportage en verantwoording. Deze manier van plannen en verantwoorden is inmiddels overgenomen als leidend beginsel voor de planning en begroting 2004.

Programma 1: Voorraad archeologie

Een representatief verleden

Het bodemarchief vormt de belangrijkste bron voor de kennis voor 250.000 jaar bewoningsgeschiedenis van ons land. Een bron voor verhalen, voor verwondering en beleving. Belangrijk uitgangspunt voor de ROB is het streven naar een monumentenbestand dat een beeld geeft van het gehele Nederlandse archeologische erfgoed. Idealiter vertegenwoordigt het bestand van wettelijk beschermde monumenten alle perioden en alle typen vindplaats, van jachtkampen uit de steentijd tot middeleeuwse akkers.

De Archeologiebalans 2002, die het afgelopen jaar digitaal beschikbaar kwam (www.archis.nl/aB2002), maakt duidelijk dat het huidige bestand van rijksmonumenten niet het gewenste representatieve monumentenbestand is. Het vormt geen representatieve afspiegeling van wat aan archeologische getuigenissen aanwezig is. Het bestand van wettelijk beschermde monumenten is met 1763 stuks eigenlijk nog te klein. Op dit moment is over bepaalde perioden en landstreken namelijk heel veel bekend en over anderen haast niets. Bovendien voeren enkele monumenttypen de boventoon, waaronder vooral zichtbare monumenten zoals grafheuvels en terpen.

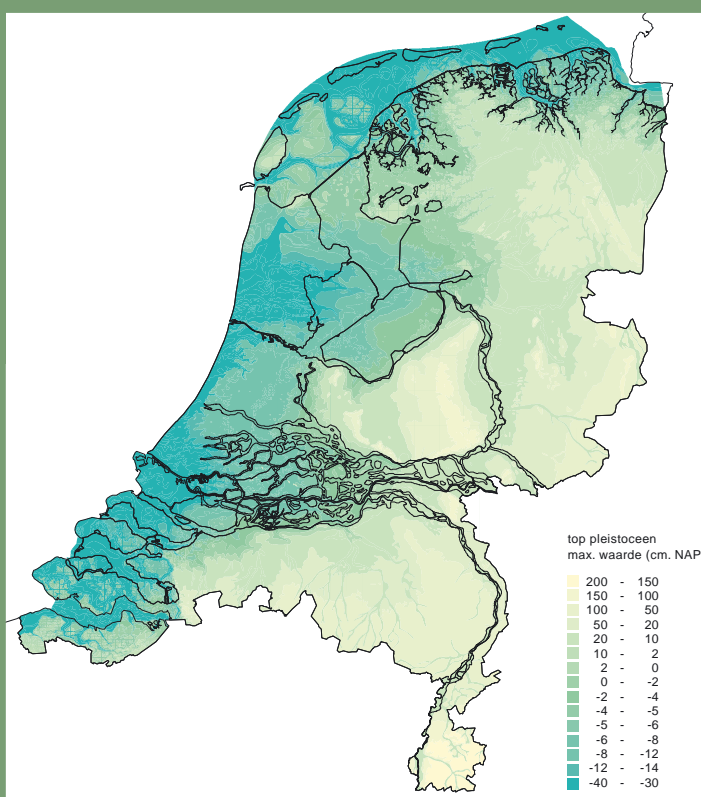
In de nota Meer dan de som schetste de Staatssecretaris van OCW de noodzaak van een nieuw selectiebeleid voor het cultureel erfgoed. Voor het archeologisch deel daarvan zullen onder andere de Archeologiebalans en de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOA) de informatie moeten leveren om heldere kaders voor selectie te ontwerpen. De NOA is bedoeld om richting te geven aan het archeologisch onderzoek (opgravingen en de uitwerking daarvan) in het nieuwe bestel. Een groep auteurs van binnen en buiten de ROB is verantwoordelijk voor de samenstelling van de NOA.

Kennis voor beleid

Het eerste programma van 'Kennis voor beleid' is bedoeld om tot het gewenste representatieve monumentenbestand te komen. Cruciaal daarbij is de ontwikkeling van een instrumentarium gericht op het opsporen, waarderen, selecteren en effectief beschermen van archeologische vindplaatsen. Dit instrumentarium komt in elk geval beschikbaar voor gemeenten, provincies en rijk.

De in 2003 geïntroduceerde 'Kaart van de top van het Pleistoceen' moet binnen het beleidsinstrumentarium een rol gaan spelen bij het duurzame behoud van archeologische landschappen. De kaart geeft een beeld van de diepteligging van het afgedekte nog intacte pleistocene oppervlak in West- en Noord-Nederland. De (digitale) kaart zal ook via Archis2 beschikbaar gesteld worden.

Voor het 'Kromme Rijn-gebied' is gewerkt aan een methodiek om tot een representatief bestand te komen. Binnen het gebied is geïnventariseerd wat we weten van de archeologie van dit gebied en wat we nog willen weten. Met deze gegevens werd een lijst samengesteld van terreinen die in aanmerking komen voor wettelijke bescherming. Na deze pilot kan besloten worden of het bodemarchief in de rest van Nederland op vergelijkbare wijze in kaart zal worden gebracht.

Programma 2: Archeologie en landschap

De toekomst een verleden geven

Plannen voor de ruimtelijke ordening grijpen vaak fors in op ons archeologisch erfgoed. De ROB en andere overheden moeten daar een antwoord op geven. Vaak is dat een reactief optreden, dat het behoud van archeologisch erfgoed niet ten volle stimuleert. Een aanpak waarin ontwerpers en beleidsmakers al in een vroeg stadium van het planvormingsproces de archeologie als onlosmakelijk onderdeel van het ontwerpproces benaderen, kan veel verlies voorkomen. Daarbij moet wel worden aangetekend dat de onzichtbaarheid van archeologisch erfgoed integratie in de ruimtelijke ordening – en met andere cultuurhistorische disciplines – vrij lastig maakt.

In Gorinchem werd bij archeologisch onderzoek voor een nieuwe woonwijk een donk (oud rivierduin) met vondstlagen uit het Neolithicum aangetroffen. In overleg met de provincie en de ROB was het voor de projectontwikkelaar mogelijk het plan zodanig aan te passen dat de donk in situ behouden kon blijven. Toen bij nader onderzoek de vindplaats groter bleek dan gedacht, werd het inrichtingsplan opnieuw aangepast. De meest vondstrijke delen blijven nu behouden in de woonwijk. Bovendien worden ze waarschijnlijk gevisualiseerd, zodat de nieuwe wijk meteen al een stukje historie heeft.

Kennis voor beleid

Het tweede programma van 'Kennis voor Beleid' is gericht op de integratie van archeologie in de ruimtelijke ordening. Daarbij gaat de aandacht niet uit naar individuele vindplaatsen en objecten, maar naar grotere eenheden: naar landschappen. Voortdurend aangepast door de mens, zijn landschappen het product van een langdurige en ononderbroken interactie tussen mens en natuur. Sporen van die wisselwerking zijn nog steeds aanwezig (maar lang niet altijd zichtbaar!) en kunnen ons het verhaal van deze gebieden vertellen. Ten behoeve van het cultuurhistorisch erfgoedbeheer ontwikkelt dit tweede ROB-programma 'biografieën van het landschap'.

In dit kader kwam als pilot de cultuurhistorische inventarisatie van het Nationaal Landschap Drentsche Aa gereed. De beschrijving van de archeologische, historisch-geografische, monumentale, bodem- en aardkundige, en ecologische waarden levert een aantal samenhangende gebiedskarakteristieken op. Dit vormt het vertrekpunt voor plannen voor natuur, water en verstedelijking. Met meer zicht op de kenmerken van een gebied, kunnen stedenbouwkundigen of ontwerpers eerder tot cultuurhistorievriendelijke ontwerpen komen. Met deze aanvullende strategie is behoud van het archeologisch erfgoed sterker gewaarborgd. Andere projecten die in het kader van ROB-programma 2 van start gingen, zijn de gebiedsstudies 'West-Veluwe' en 'Leudal' en de studie naar 'AMZ en verstedelijking'.

Programma 3: Degradatie bodemarchief

Effectieve instandhouding

Agrarisch grondgebruik, zoals ploegen, maar ook incidentele aantastingen als bebouwing, verlaging van de grondwaterstand en graafwerkzaamheden tasten ons bodemarchief aan. Op dit moment is er nog weinig bekend over de factoren die tot degradatie leiden, over de effecten van de achteruitgang en de mogelijkheden om die negatieve curve te stoppen. Die kennisleemte wil de ROB de komende jaren gaan vullen.

De bewoningssporen op en rond het UNESCO werelderfgoed monument Schokland werden geruime tijd ernstig bedreigd door reguliere agrarische bewerking en door het verlagen van het waterpeil. Dankzij de gezamenlijke inspanningen van het Waterschap Zuiderzeeland, de Provincie Flevoland, de Stichting Flevolandschap, de ROB en andere partners, kwam een beschermende hydrologische zone tot stand. Het grondwaterpeil in deze zone is verhoogd om inklinken van het voormalige eiland te bestrijden en de aantasting van archeologische waarden door landbouwactiviteiten en oxidatie tegen te gaan. Kroonprins Willem-Alexander verrichtte op 11 november 2003 de opening van de hydrologische zone.

Ook de archeologie onder water heeft baat bij instandhoudingsmaatregelen. Zo werd dit jaar op Texel gewerkt aan de afronding van het project 'Burgzand'. Jaarlijkse monitoring heeft uitgewezen dat de bescherming van een scheepswrak – door het af te dekken met gaas en zandzakken – goed heeft gewerkt. Op dezelfde wijze zijn vervolgens drie andere wrakken afgedekt.

Kennis voor beleid

Uit de gegevens die het project 'Actualisering monumentenregister' (AMR) oplevert, blijkt de noodzaak van een instandhoudingsbeleid. AMR, een gezamenlijk project van ROB en RDMZ, onderzoekt het beheer van monumenten in Nederland. Van de archeologische monumenten die tot dusver zijn geïnventariseerd, verkeert 28% in slechte en 31% in matige staat. Voor een effectieve instandhouding van ons erfgoed, zou een aanpassing van het grondgebruik (verhogen grondwaterstand, aanpassen bewerkingsdiepte, e.d.) een uitkomst zijn. Samen met Staatsbosbeheer is bekeken wat de kosten zijn van specifiek archeologisch beheer in bos- en natuurterreinen.

Het derde ROB-programma sluit aan bij de vraag van de Staatssecretaris voor Cultuur aan de ROB om onderzoek te doen naar de effectiviteit van mogelijke instandhoudingsmaatregelen en de daaraan verbonden kosten. In de bodem bewaarde materialen zijn gevoelig voor degradatie. Doel van het programma is om inzicht te krijgen in de omstandigheden waarin archeologie het beste *in situ* bewaard blijft.

Met de provincie Noord-Holland en het Gewest Kop van Noord-Holland worden de mogelijkheden tot behoud van neolithische vindplaatsen in het agrarische gebied Groetpolder-De Gouw bekeken. Deze archeologische monumenten zijn zeer kwetsbaar, omdat de vindplaatsen dicht onder de oppervlakte liggen. Dit betekent dat normale grondbewerking al kan leiden tot de vernietiging van een vindplaats. In 2003 is een proef met aangepast grondgebruik uitgevoerd op een akkerbouwbedrijf in de Groetpolder. Een goed beheer zou als consequentie kunnen hebben dat bepaalde vormen van grondgebruik niet meer mogelijk zijn. Dergelijke aanpassingen zijn uit een bedrijfseconomisch oogpunt bezien alleen uitvoerbaar tegen een financiële vergoeding. In 2004 volgt een *pilot study* naar instandhoudingsmaatregelen in de Groetpolder-De Gouw.

Kennisproducten

De drie programma's 'Kennis voor beleid' lopen tot 2006. Ze worden ontwikkeld in nauwe samenhang met vele partners: provincies, gemeenten, waterschappen, beheerders, Rijkswaterstaat, natuurbeschermingsorganisaties, het Convent van Gemeentelijk Archeologen (CGA) en instanties zoals het Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling (RIZA). Zij zijn het die de resultaten van de programma's bij het uitvoeren van hun eigen taak moeten kunnen inzetten. Vandaar dat de programma's zullen leiden tot concrete producten.

Voorbeelden van de producten die de programma's gaan opleveren zijn: een nieuwe Archeologiebalans, *factsheets* over materiaaldegradatie, een Standaard Archeologische Monitoring (SAM), een flinke set beleidskaarten, de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOA), rapportages van gebiedsstudies, kwetsbaarheids- en degradatiekaarten, enzovoort. Producten die de ROB weer beschikbaar wil stellen aan zijn partners. Zo kunnen zij de uiteindelijke programma-opbrengst, in de vorm van een hoogwaardig instrumentarium, inzetten bij de uitvoering van hun opdracht.

Financiën

Het budget voor de ROB is onder te verdelen in een aantal posten. De reguliere geldstroom is afkomstig van het Ministerie van OCW. Daarnaast kent de ROB nog een aantal externe geldstromen: inkomsten in verband met de doorberekening van personeelskosten aan derden; algemene ontvangsten; en tot slot projectsubsidies in het kader van voor derden uitgevoerde werkzaamheden. Deze laatste geldstroom wordt afzonderlijk geadmistreerd en verantwoord. De uitgaven kunnen worden verdeeld in personeels-, overige apparaats- en activiteitskosten. De personeelskosten vormen daarbij verreweg de grootste post.

Exploitatier rekening

Het jaar 2003 is net als in 2002 afgesloten met een sluitende exploitatie. De uiteindelijke onderbesteding bedroeg € 32.000,-. De afname van het budget van het Ministerie van OCW ten opzichte van het jaar 2002 laat zich vooral verklaren door; het incidentele budget in het kader van de reorganisatie dat in 2002 (+ € 1.738.000,-) een hoogtepunt kende en de eerste tranche van de taakstelling uit het regeerakkoord Balkenende I die in 2003 (-/- € 288.000,-) werd ingeboekt. Ten behoeve van ICT is een structureel budget van € 350.000,- toegekend. Een incidenteel budget van € 240.000,- was een bijdrage in de tijdelijke extra huisvestingskosten. Het negatieve verschil tussen de uitgaven ten laste van subsidies (€ 2.014.000,-) en de daar tegenoverstaande projectsubsidies (€ 1.851.000,-) bedroeg € 163.000,-. Dit tekort werd binnen de reguliere begroting gecompenseerd.

Financiën

Exploitatierkening 2003

(bedragen x 1000)

	Begroting 2003	Exploitatie 2003	Exploitatie 2002
Budget en ontvangsten			
Ministerie van OCW	13.232	13.154	14.033
Doorbelasting P-kosten	427	578	589
Algemene ontvangsten	203	167	382
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	13.862	13.899	15.004
Projectsubsidies	2.271	1.851	2.278
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	16.133	15.750	17.282
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Uitgaven			
Personeelskosten	7.576	7.640	8.770
Apparaatskosten	4.157	3.960	4.483
Organisatiekosten	478	350	1.305
Huisvestingskosten	1.855	1.852	1.621
Facilitaire kosten	1.824	1.758	1.557
Activiteitskosten	2.178	2.104	1.744
Algemeen	146	168	87
Communicatie	190	158	118
Onderzoek	477	529	715
Behoud	298	303	139
Kennisinteractie	713	622	685
Themaprogramma's	354	324	0
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	13.911	13.704	14.997
Uitgaven ten laste van subsidies	2.271	2.014	2.278
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	16.182	15.718	17.275
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Resultaat	-49	32	7
	<hr/>	<hr/>	<hr/>

Balans

De ROB beschikt over een concernrekening die dagelijks wordt afgeroomd. Dit verklaart het lage bedrag aan liquide middelen. In het oog springt het bedrag aan vooruit ontvangen subsidies. De besteding hiervan vindt in latere jaren plaats. De stijging ten opzichte van 2002 laat zich vooral verklaren door een subsidie voor de uitvoering van het programma 'KennisInfrastructuur CultuurHistorie'. Besteding daarvan zal nagenoeg geheel in 2004 plaatsvinden.

Balans

(bedragen x 1000)

	2003	2002
Activa		
Liquide middelen	2	2
Debiteuren		4
Voorschotten	7	10
Rekening courant OCW	1.980	548
Tussenrekening		25
	<hr/>	<hr/>
	1.989	589
Passiva		
Crediteuren	-8	-1
Vooruit ontvangen subsidies	1.907	590
Tussenrekening	90	
	<hr/>	<hr/>
	1.989	589

Mededeling bedrijfsvoering

In het begrotingsjaar 2003 is op een gestructureerde wijze aandacht besteed aan de bedrijfsvoering van de ROB. Op basis van een risicoanalyse is een systematische afweging gemaakt inzake de in te zetten instrumenten van sturing en beheersing. Een en ander heeft geresulteerd in beheerste bedrijfsprocessen binnen de ROB. De departementale accountantsdienst heeft het financieel en materieel beheer als voldoende gekwalificeerd.

Zevenenzeventig voornemens van de ROB in 2003 (en wat daarmee gebeurd is)

In aanvulling op dit Jaarverslag 2003 is een supplement vervaardigd met de titel Zevenenzeventig voornemens van de ROB in 2003 (en wat daarmee gebeurd is). Hierin wordt een uitvoerig overzicht gepresenteerd van specifieke activiteiten van de ROB in 2003. Dit supplement is verschenen op internet. U kunt deze informatie vinden via de volgende link: www.archis.nl/jaarverslag.htm.

